

DE GOLEM

BIJ DE ROZEKRUIS PERS ZIJN VAN GUSTAV MEYRINK
EERDER VERSCHENEN:

De witte Dominicaan. Uit het dagboek van een onzichtbare

De Engel van het westelijk venster

De vier maanbroeders, de klokkenmaker. Twee verhalen

Het groene gezicht

GUSTAV MEYRINK

DE GOLEM

1996

ROZEKRUIS PERS – HAARLEM – NEDERLAND

OORSPRONKELIJKE TITEL:
DER GOLEM, RASCHER VERLAG, ZÜRICH

NEDERLANDSE VERTALING:
E. TH. VAN DER VEER-BERTELS

ILLUSTRATIES: JAAP NIEUWENHUIS

ISBN 90 6732 182 6
© 1996 ROZEKRUIS PERS — HAARLEM — NEDERLAND

Inhoud

	Inleiding	7
1	Slaap	9
2	Dag	13
3	I	23
4	Praag	30
5	Punch	44
6	Nacht	62
7	Ontwaakt	75
8	Sneeuw	84
9	Spoken	94
10	Licht	111
11	Nood	119
12	Angst	145
13	Drift	154
14	Vrouw	166
15	List	192
16	Lijden	208
17	Mei	219
18	Maan	234
19	Vrij	254
20	Slot	264

Inleiding

In 1915 verscheen «De Golem», de eerste roman van Gustav Meyrink, de schrijver van een aantal romans over de lotgevallen van een zoeker naar geestelijke bevrijding. Het boek baarde veel opzien en maakte Meyrink op slag beroemd.

Dit is niet verwonderlijk als men ziet, hoe ingenieus Meyrink in zijn vertelling over Athanasius Pernath, drie interpretatieniveaus weet in te bouwen. Zo kan het boek gelezen worden als een esoterische roman, een psychologische roman, én als een spannende thriller.

Bij lezing van het verhaal wordt duidelijk dat Meyrink gebruik heeft gemaakt van allerlei elementen uit vooral oude, Joodse bronnen en leringen. Voor de lezer die niet met deze bronnen bekend is, zijn een aantal verklaringen misschien gewenst.

Zo verwijst de titel «De Golem» (golem = hebreuws voor «ongevormde massa») naar eeuwenoude verhalen over het scheppen van een levend wezen uit klei of leem door magische handelingen van mensen. In de Talmoad bijvoorbeeld (het boek dat de Joodse wet bevat, de zedenleer, én de verslagen van eeuwenlange discussies van Joodse wetgeleerden hierover) zijn talloze teksten over dit onderwerp te vinden. Waarschijnlijk zijn al deze verhalen in de tweede en derde eeuw na Christus ontstaan.

In de tijd dat Meyrink zijn boek schreef, was vooral de «Golemlegende» over Rabbi Löw erg geliefd. Over deze legende het volgende: opperrabbijn Löw (1513-1609), een zeer gewaardeerde en wijze rabbi, kreeg in 1580 vanuit de hemel de opdracht, door middel van een magische formule een wezen te formeren uit klei, om de Joden in het Praagse getto te beschermen. Na een langdurige rituele voorbereiding slaagt de rabbi er inderdaad in, tezamen met twee medewerkers en onder het uit-

roepen van allerlei gebeden, een wezen van leem door middel van de magische formule van leven te voorzien: Hij stopt het wezen een rol perkament in zijn mond waarop «de juiste naam van God» stond. Later ontleemt de rabbi de golem het leven weer, door de rol perkament uit zijn mond te nemen.

De kabbalistische magie waarvan rabbi Löw bij zijn schepping gebruik maakt, speelt eveneens een belangrijke rol in het boek van Meyrink.

Het geheimzinnige boek «Ibboer», dat de hoofdpersoon, Pernath, op mysterieuze wijze in handen krijgt, komt regelrecht uit de Kabbala, de geheime leer der mystieke joden uit de dertiende eeuw. «Ibboer» betekent zielsbevruchting, zielsbezwantering, ook wel aangeduid door alleen de letter I.

In de Kabbala is het het boek «Zohar», het boek van de Glans, dat handelt over de ziel en over de leer der zielsverhuizing. Volgens deze leer kan de menselijke ziel, die vol zonde is, door zielsverhuizing ontzondigd worden. De ziel moet meermalen verhuizen, want één mensenleven was niet voldoende om haar vervolmaking te bewerkstelligen.

De Kabbala inspireerde Meyrink niet alleen tot het boek «Ibboer». Ook het gegeven dat Pernath een cameeënsnijder was, verwijst naar Joodse magische gebruiken. Men maakte namelijk veelvuldig gebruik van amuletten en cameeën om ziekten en boze geesten af te weren. Voor ditzelfde doel werden ook beschreven perkamentreepjes gebruikt.

Van geheel andere aard is het tarotspel, dat eveneens in het verhaal een grote rol speelt. Tarot is een Italiaans kaartspel, bestaande uit 78 kaarten, waarvan 22 kaarten de troeven vormen. De Pagaat is een van deze troeven.

Tenslotte kan nog worden opgemerkt dat het Praagse getto op de linkeroever van de Moldau, zoals beschreven in het boek, niet meer bestaat. In 1860 werd het getto met de grond gelijk gemaakt. Wel is nu nog in Praag het Hradschin, het paleis der koningen met een burcht uit de veertiende eeuw te bewonderen, evenals de «Goldmachergasse», de zogenoemde Alchemistenstraat.

Slaap

Het maanlicht valt op het voeteneinde van mijn bed en ligt daar als een grote, glanzende, platte steen.

Als de gestalte van de volle maan begint te verschrompelen en aan de rechterkant gaat vervallen – zoals een ouder wordend gezicht eerst aan een wang rimpels toont en invalt – maakt zich 's nachts omstreeks die tijd een sombere, kwellende onrust van mij meester.

Tussen slapen en waken vermengt zich in deze schemer-toestand in mijn ziel datgene wat ik beleefd heb met wat ik gelezen en gehoord heb, zoals stromen van verschillende kleur en helderheid ineenvloeien. Voor ik mij ter ruste gelegd had, had ik over het leven van Gautama Boeddha gelezen en met duizend varianten speelde de zin, steeds van voren af aan beginnend, mij door het hoofd:

«Een kraai vloog op een steen af, die er als een stuk spek uitzag en dacht: misschien is daar iets lekkers. Omdat de kraai daar niets lekkers vond vloog zij weg. Evenals de kraai naar de steen toe was gevlogen, zo verlaten wij – wij, de zoekers – de asceet Gautama, omdat wij niet langer behagen in hem scheppen.»

En het beeld van de steen, die er als een stuk spek uitzag, neemt in mijn gedachten monsterachtige afmetingen aan:

Ik loop door een uitgedroogde rivierbedding en raap gladde kiezelstenen op. Grijsblauwe met glinsterende stof dooraderd, die mijn gedachten maar blijven bezighouden zonder dat zij er iets mee weten te beginnen. Dan zwarte met zwavelgele vlekken, als een versteende, kinderlijke poging om plompe, gespikkelde salamanders na te bootsen. En ik wil ze ver van mij af werpen,

deze kiezelstenen, maar steeds vallen zij uit mijn hand, en ik kan ze niet uit mijn gezichtsveld bannen. Al de stenen, die ooit in mijn leven een rol hebben gespeeld duiken rond mij op. Vele trachten zich moeizaam uit het zand naar boven, naar het licht te werken – als grote leigrauwe zeekrabben bij aflopend tij, alsof zij alles in het werk stellen om mijn aandacht te trekken, ten-einde mij dingen van ontzaglijk belang te vertellen.

Andere vallen – uitgeput – machteloos terug in hun gaten en zien er van af zich ooit in woorden uit te drukken.

Soms schrik ik op uit de schemer van deze waakdromen en zie een ogenblik lang weer de maneschijn op het opgebolde voeteneind van mijn deken liggen als een grote, glanzende, platte steen, om daarna opnieuw blindelings achter mijn verva-gend bewustzijn aan te strompelen, rusteloos naar de steen zoekend die mij kwelt, die ergens in het puin van mijn herinne-ring verborgen moet liggen en er uitziet als een stuk spek.

Een regenpijp moet vroeger naast haar op de grond hebben uitgemond, zo stel ik mij voor, schuin naar beneden gebogen, de randen door roest weggevreten – en koppig dwing ik me dit beeld voor de geest te halen om mijn opgejaagde gedachten om de tuin te leiden en in slaap te wiegen.

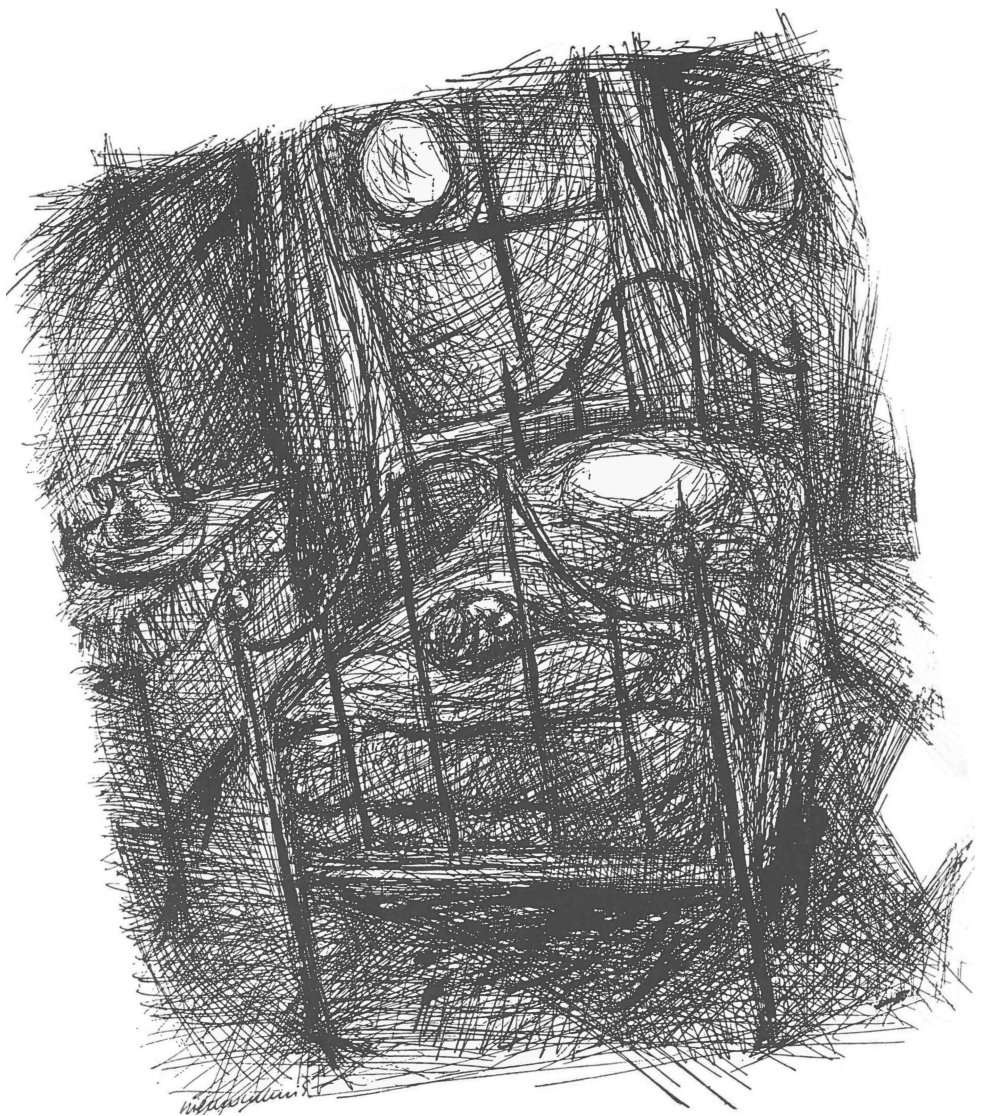
Het wil mij niet lukken.

Telkens en telkens opnieuw beweert met onzinnige vasthou-dendheid een koppige stem in mijn binnenste – onvermoeibaar als een vensterluik dat de wind met regelmatige tussenpozen tegen de muur laat slaan – dat het iets heel anders is, dat het helemaal niet de steen is die er als spek uitziet.

En die stem laat mij niet los. Als ik er honderdmaal tegen in breng dat het er allemaal niets toe doet, zwijgt zij wel even, maar ontwaakt dan ongemerkt weer en begint hardnekkig opnieuw: goed, goed, dat kan wel zijn, maar toch is het niet de steen, die er als een stuk spek uitziet.

Langzaam begint zich een onverdraaglijk gevoel van hulpe-loosheid van mij meester te maken.

Hoe het verder gegaan is weet ik niet. Heb ik vrijwillig iedere

W. H. R. L. L.

tegenstand opgegeven, of hebben die gedachten van mij me overweldigd en gekneveld? Ik weet slechts dat mijn lichaam slapend in bed ligt en dat mijn zinnen ervan losgemaakt zijn en niet langer eraan gebonden.

Wie is nu «ik» wil ik plotseling vragen, maar dan bedenk ik, dat ik immers geen orgaan meer bezit waarmee ik vragen zou kunnen stellen; dan word ik bang dat de zotte stem weer ontwaakt en opnieuw het eindeloze verhoor over de steen en het spek beginnen zal.

En dus wend ik mij af.

Dag

Plotseling stond ik in een donkere binnenplaats en zag door een roodachtige poort aan de overkant – aan de andere kant van de nauwe, smerige straat – een joodse uitdrager tegen een kelder leunen waarvan de buitenmuren behangen waren met oud roest, kapot gereedschap, verroeste stijgbeugels en schaatsen en allerlei andere halfvergane zaken. En dit beeld bezat de vermoeiende eentonigheid die alle indrukken kenmerkt die dag in dag uit met de regelmaat van venters de drempel van ons bewustzijn overschrijden en het wekte in mij geen nieuwsgierigheid of verrassing.

Ik werd mij ervan bewust, dat ik reeds lang in deze omgeving thuis was.

Ook deze gewaarwording liet, ondanks de tegenstelling met datgene wat ik zoëven nog waargenomen had, geen diepere indruk bij mij na.

Ik moet ooit over een merkwaardige vergelijking tussen een steen en een stuk spek gehoord of gelezen hebben, zo viel mij plotseling in, terwijl ik de uitgesleten treden naar mijn kamer opklom en vluchtig nadacht over het vettige uiterlijk van de stenen treden.

Plotseling hoorde ik stappen op de bovenste trappen voor mij uitlopen en toen ik bij mijn deur kwam, zag ik dat het de veertienjarige, roodharige Rosina van de uitdrager Aaron Wassertrum was.

Ik moest vlak langs haar, zij stond met haar rug tegen de trapleuning geleund en boog zich wellustig achterover.

Haar vuile handen had zij om de ijzeren leuning gelegd – als

steun – en ik zag hoe haar blote onderarmen bleek oplichtten uit de sombere schemer.

Ik ontweek haar blikken.

Ik walgde van dit opdringerige lachje en dit wasbleke hobbelpaardgezicht.

Ze moet sponsachtig wit vlees hebben zoals de axolotl, die ik laatst in het terrarium bij de vogelhandelaar heb gezien, zo had ik het gevoel.

De wimpers van roodharigen bezorgen mij een even grote afkeer als die van een konijn.

En ik opende de deur en sloeg ze vlug achter mij dicht.

Vanuit mijn venster kon ik de uitdrager Aaron Wassertrum voor zijn kelder zien staan.

Hij leunde bij de ingang van het donkere gewelf en peuterde met een nijptang aan zijn nagels.

Was de roodharige Rosina zijn dochter of nicht? Hij leek niet op haar. Bij de jodengezichten die ik dag in dag uit in de Hahnpassgasse zie opduiken kan ik duidelijk verschillende stammen onderscheiden, die zich net zo min door de nauwe verwantschap van de afzonderlijke individuen laten verdoezelen, als olie zich met water zal vermengen. Daarom kan men niet zeggen: die twee daar zijn broers; of vader en zoon.

Die daar behoort tot de ene stam en deze tot een andere, dat is alles wat er uit de gelaatstrekken valt af te lezen.

Wat zou het ook bewijzen, zelfs als Rosina op de uitdrager zou lijken! Deze stammen koesteren een heimelijke afkeer en afschuw van elkaar die zelfs door nauwe banden van bloedverwantschap niet binnen de perken wordt gehouden – maar zij weten ze verborgen te houden voor de buitenwereld, zoals men een gevaarlijk geheim bewaart.

Niemand laat hiervan iets blijken, en deze overeenkomst doet hen op van haat vervulde blinden gelijken, die zich aan een smerig touw vastklampen: de een met beide vuisten, de ander slechts tegen zijn zin met één vinger, maar allen bezeten door de bijgelovige vrees dat zij hun ondergang tegemoet gaan,

zodra zij het gemeenschappelijke houvast opgeven en zich van de overigen losmaken.

Rosina behoort tot die stam, waarvan het roodharige type nog afstotender is dan dat van de anderen. De mannen daarvan zijn aamborstig en hebben lange magere kippennekken met een uitpuilende adamsappel. Zij schijnen overdekt met zomer sproeten en worden hun leven lang gekweld door hun begeerten, deze mannen, en voeren daartegen een heimelijk ononderbroken, vruchteloze strijd, gefolterd door een voortdurende, weerszinwekkende angst voor hun gezondheid.

Ik begreep zelf niet, hoe ik er eigenlijk toe kwam Rosina in familierelatie met de uitdrager Wassertrum te brengen.

Ik had haar toch nooit in de nabijheid van de oude man gezien, of ooit gemerkt dat zij elkaar iets toegeroepen hadden.

Ook hield zij zich bijna altijd in onze binnenplaats op of sloop door de donkere hoeken en gangen van ons huis rond.

Stellig houden al mijn medebewoners haar voor een naaste verwant of op zijn minst voor een beschermeling van de uitdrager, en toch ben ik ervan overtuigd dat geen van hen een reden voor dergelijke vermoedens zou kunnen opgeven.

Ik wilde mijn gedachten van Rosina losrukken en keek vanuit het open venster van mijn kamer neer op de Hahnpassgasse.

Alsof Aaron Wassertrum mijn blik gevoeld had, zo hief hij plotseling zijn gezicht naar mij op.

Zijn onbeweeglijk, afschuwelijk gezicht met de rode vissenogen en de gapende opening van zijn hazenlip.

Hij leek mij een menselijke spin, die de geringste aanraking van haar net bespeurt, hoe onverschillig zij zich ook voordoet.

Waarvan zou hij toch leven?

Wat gaat er in zijn hoofd om en wat voert hij in zijn schild?

Ik wist het niet.

Aan de muur van zijn kelder hangen onveranderd, dag in dag uit, jaar in jaar uit, dezelfde levenloze, waardeloze voorwerpen.

Met gesloten ogen zou ik ze hebben kunnen uittekenen: hier de verbogen trompet zonder kleppen, de vergeelde papieren

plaat met de zo vreemd opgestelde soldaten, dan een guirlande van verroeste sporen aan een beschimmelde leren riem en andere halfvergane rommel.

En vooraan op de grond, vlak naast elkaar gezet zodat niemand de kelder binnen kan komen, een rij ronde ijzeren haardplaten.

Al deze dingen namen nooit in aantal toe of afen als werkelijk af en toe eens een voorbijganger bleef staan en naar de prijs van het een of ander vroeg, dan raakte de uitdrager in hevige opwinding. Op huiveringwekkende manier trok hij dan zijn hazenlip op en stootte iets onbegrijpelijks uit in een kelige, hakkelige basstem, zodat de koper de lust om verder te vragen verging en hij ontmoedigd zijn weg vervolgde.

De blik van Aaron Wassertrum was bliksemsnel van mijn ogen afgegleden en rustte thans met gespannen aandacht op de kale muren van het huis naast mij, die aan mijn venster grenzen.

Wat zou hij daar toch kunnen zien?

Het huis staat met de achterzijde naar de Hahnpassgasse en zijn vensters zien uit op de binnenplaats! Slechts één ligt aan de straat...

Toevallig scheen op dit moment in de kamers die in het buurhuis op dezelfde verdieping als de mijne liggen – ik geloof dat zij bij een hokkerig atelier horen – iemand binnen te komen, want door de muur heen hoorde ik plotseling een mannen- en een vrouwenstem met elkaar praten.

Dat kon de uitdrager echter onmogelijk van beneden af gezien hebben.

Voor mijn deur bewoog zich iemand en ik raadde: dat is nog steeds Rosina, die buiten in het donker staat en begerig afwacht of ik haar misschien toch bij mij binnen zal roepen.

En beneden, een halve verdieping lager, loert de pokdalige opgeschoten Loisa met ingehouden adem op de trap of ik de deur open zal doen en ik voel als het ware de vlagen van zijn haat en schuimbekkende jaloezie naar mij opstijgen.

Hij durft niet dichterbij te komen, bang dat Rosina hem ziet.

Hij weet dat hij van haar afhankelijk is als een hongerige wolf van zijn oppasser en toch zou hij het liefst willen opspringen en onbesuisd zijn woede de vrije loop laten! Ik ging aan mijn werktafel zitten en zocht mijn pincetten en graveerstiften bijeen.

Maar het werk wilde niet vlotten, mijn hand was niet rustig genoeg om de fijne Japanse graveringen bij te werken.

Het trieste duistere leven waarvan dit huis vervuld is, laat mijn gemoed geen rust en telkens komen oude beelden in mij op.

Loïsa en zijn tweelingbroer Jaromir zullen nauwelijks een jaar ouder zijn dan Rosina.

Hun vader die hostiebakker is geweest kon ik mij nauwelijks meer herinneren, en nu zorgt geloof ik een oude vrouw voor hen.

Ik wist alleen niet wie van de velen die in het huis wonen, verborgen als padden in hun schuilhoek, het was.

Zij zorgt voor de twee jongens, dat wil zeggen zij geeft hun onderdak: in ruil daarvoor moeten zij haar afdragen wat zij hier en daar stelen of bij elkaar bedelen.

Of zij hun ook te eten geeft? Ik kon het me niet indenken want het oude mens komt pas 's avonds laat thuis.

Men zegt dat ze lijken aflegt.

Loïsa, Jaromir en Rosina heb ik, toen ze nog kinderen waren, vaak onbezorgd op de binnenplaats met hun drieën zien spelen, maar die tijd is lang voorbij.

De hele dag zit Loïsa nu achter het rossige jodenmeisje aan.

Soms is zijn zoeken lange tijd vergeefs, en als hij haar nergens kan vinden, sluipt hij tot voor mijn deur en wacht met vertrokken gezicht of zij heimelijk hierheen komt.

Dan meen ik hem, terwijl ik aan het werk ben, in mijn verbeelding buiten in de bochtige gang te zien loeren, het hoofd met de magere nek luisterend naar voren gestrekt.

Vaak wordt de stilte dan plotseling doorbroken door een heftig lawaai.

Jaromir, die doofstom is en wiens gedachten bezeten worden door een voortdurende waanzinnige begeerte naar Rosina,

dwaalt als een wild beest door het huis en zijn ongearticuleerd jankend geblaf, dat hij half dol van jaloezie en argwaan uitstoot klinkt zo huiveringwekkend, dat het bloed je in de aderen stolt.

Hij zoekt de twee, van wie hij steeds denkt dat ze bij elkaar zijn – ergens in een van de duizend smerige schuilhoeken verborgen – in blinde razernij, steeds opgezweept door de gedachte dat hij zijn broer op de hielen moet zitten, opdat er niets met Rosina kan gebeuren waar hij niets van af weet.

En juist dit onophoudelijke kwellen van deze gebrekkige jongen is, naar ik vermoed, de prikkel die Rosina ertoe drijft zich steeds weer met de ander in te laten.

Als haar genegenheid of bereidwilligheid vermindert, verzint Loïsa telkens weer andere monsterachtige bedenksels om Rosina's begeerte opnieuw te doen opvlammen.

Dan laten zij zich schijnbaar of werkelijk door de doofstomme betrappen en lokken hem in zijn razernij verraderlijk achter hen aan in donkere gangen, waar zij van roestige duigen die omhoog springen als erop getrapt wordt en ijzeren harken met de tanden naar boven, kwaadaardige vallen hebben gezet, waarin hij terecht moet komen en een bloedige val maken.

Van tijd tot tijd bedenkt Rosina, om de foltering tot het uiterste te drijven, op eigen houtje een duivelse kwelling.

Dan verandert zij op slag haar gedrag tegenover Jaromir en doet alsof zij hem plotseling aardig vindt.

Met haar eeuwige glimlachje doet ze de gebrekkige haastig allerlei mededelingen die hem in een bijna waanzinnige opwinding brengen, en zij heeft tot dit doel een geheimzinnig lijkende, slechts ten dele begrijpelijke gebarentaal verzonnen, die de doofstomme reddeloos in een onontwarbaar net van onzekerheid en brandende verlangens moet verstrikken.

Eens heb ik hem op de binnenplaats voor haar zien staan, zij sprak hem met zulke heftige mondbewegingen en gebaren toe, dat ik meende, dat hij ieder moment van heftige opwinding ineen kon zakken.

Het zweet liep hem over het gezicht van bovenmenselijke

inspanning om de betekenis van de opzettelijk zo vage, haastige mededelingen te begrijpen.

En de gehele dag daarna loerde hij dan in koortsige spanning op de donkere trappen van een halfverzakt huis, dat in het verlengde van de nauwe smerige Hahnpassgasse ligt – tot hij de tijd om op de hoeken van de straat een paar kreuzer bijeen te bedelen, voorbij had laten gaan.

En als hij dan 's avonds laat halfdood van honger en opwinding naar huis wilde, had zijn pleegmoeder al lang de deur voor hem gesloten.

Een vrolijke vrouwenlach drong uit het aangrenzende atelier door de muren heen tot mij door.

Een lach – in deze huizen een vrolijke lach? In heel het getto woont niemand die vrolijk zou kunnen lachen.

Toen schoot mij te binnen, dat de oude marionettenspeler Zwakh mij enige dagen geleden heeft toevertrouwd, dat een jonge voorname heer het atelier voor veel geld van hem had gehuurd – kennelijk om onbespied met zijn uitverkorene te kunnen samenkomen.

Gaandeweg moesten nu elke nacht, heimelijk, opdat niemand in huis iets zou merken, de kostbare meubels van de nieuwe huurder stuk voor stuk naar boven gebracht worden.

De goedgehartige oude man had zich vergenoegd in de handen gewreven, toen hij het mij vertelde en zich kinderlijk verheugd, dat hij alles zo handig aangelegd had. Geen van de medebewoners kon ook maar een flauw vermoeden van het romantische liefdespaar hebben. En het was mogelijk, vanuit drie huizen onopgemerkt in het atelier te komen. Er was zelfs een toegang door een valluik! Als men de ijzeren deur van de zolderkamer zou openen, en dat is van die kant heel gemakkelijk, zou men zelfs via mijn kamer naar ons trappenhuis kunnen komen en dat als uitgang gebruiken...

Weer dringt het vrolijke lachen tot mij door en roept bij mij de vage herinnering op aan een weelderig ingerichte woning en

aan een adellijke familie bij wie ik vaak wordt ontboden om kleine reparaties aan kostbare antiquiteiten te verrichten.

Plotseling hoor ik in het huis naast mij een doordringende kreet.

Ik luister verschrikt.

Er wordt hevig aan de ijzeren zolderdeur gerammeld en het volgende ogenblik stormt een dame mijn kamer binnen.

Krijtwit, met loshangend haar, een lap goudbrokaat om de naakte schouders geslagen.

«Meester Pernath, verberg me, – in 's hemelsnaam! – vraag niets, verberg me hier!» Nog voor ik kon antwoorden werd mijn deur nogmaals opengerukt en meteen weer dichtgeslagen.

Een seconde lang had het gezicht van de uitdrager Aaron Wassertrum als een afzichtelijk masker naar binnen gegrijnsd.

Een ronde lichtende vlek duikt voor me op, en in de glans van het maanlicht herken ik weer het voeteneind van mijn bed.

Nog omhult mij de slaap als een zware, wollige mantel en de naam Pernath staat mij in gouden letters voor de geest. Waar heb ik deze naam toch gelezen? – Athanasius Pernath?

Ik geloof, ik geloof dat ik lang, lang geleden eens ergens mijn hoed heb verwisseld, en het verbaasde mij destijds, dat hij me zo precies paste, terwijl ik toch een heel eigenaardige vorm van hoofd heb.

En ik keek in de binnenkant van de vreemde hoed – toen en... ja, ja, daar had het gestaan op letters van goudpapier op de witte voering:

ATHANASIUS PERNATH.

Ik had voor de hoed een onverklaarbare schroom en vrees gevoeld.

Daar schiet plotseling de stem die ik vergeten had en die aldoor van mij te weten wilde komen, waar de steen is die er als een stuk spekuitzag, als een pijl op me af.

Snel haal ik me het scherpe, weëig grijnzende profiel van de rossige Rosina voor de geest, en het lukt mij op deze manier de pijn te ontgaan, die meteen teloorgaat in de duisternis.

Ja, het gezicht van Rosina! Dat is toch nog sterker dan die eidelooos wauwelende stem; en nu ik dadelijk weer veilig in mijn kamer in de Hahnpassgasse zal zijn, kan ik volkomen gerust zijn.

I

Als mijn gevoel mij niet bedrogen heeft dat iemand op een zekere, gelijkblijvende afstand achter mij aan de trap opkomt met de bedoeling mij te bezoeken, dan moet hij nu ongeveer op de laatste overloop staan.

Nu gaat hij de hoek om, waar de woning van de archivaris Sjemahah Hillel is en gaat van de uitgesleten plavuizen over op de gang van de bovenverdieping die met rode tegels bedekt is. Nu tast hij langs de muur en nu, juist op dit moment, moet hij, moeizaam in het donker de letters ontcijferend, mijn naam op de deurplaat lezen.

En ik ging in het midden van de kamer staan en keek naar de ingang.

Toen ging de deur open, en hij trad binnen.

Hij kwam slechts een paar passen op mij toe en nam zijn hoed niet af of sprak een woord ter begroeting.

Zo doet hij als hij thuis is, voelde ik, en ik vond het heel vanzelfsprekend dat hij zo en niet anders handelde.

Hij greep in zijn zak en haalde er een boek uit. Dan stond hij er lang in te bladeren.

De omslag van het boek was van metaal, en de graveringen in de vorm van rosetten en zegels waren met kleuren en kleine stenen ingelegd.

Eindelijk had hij de plaats gevonden die hij zocht en wees haar aan.

Het hoofdstuk heette «Ibboer,» «de Zielsbevruchting» naar ik kon ontcijferen.

De grote, in goud en rood uitgevoerde initiaal «I» nam bijna

de helft van de gehele pagina, die ik onwillekeurig doorlas, in beslag en was aan de rand beschadigd.

Dat moest ik herstellen.

De initiaal was niet op het perkament gelijkmd, zoals ik tot dusver in oude boeken gezien had, maar leek eerder uit twee reepjes bladgoud te bestaan, die in het midden aaneengesoldeerd waren en met de uiteinden om de rand van het perkament haakten.

Dus moest er op de plaats waar de letter stond een gat in het blad zijn gesneden? Als dat het geval was, moest op de volgende bladzijde de «I» omgekeerd staan. Ik sloeg de bladzijde om en vond mijn veronderstelling bevestigd.

Onwillekeurig las ik ook deze bladzijde door en de tegenoverliggende. En ik las verder en verder.

Het boek sprak tot mij als een droom, alleen helderder en veel duidelijker. Het beroerde mijn hart als een vraag.

Woorden stroomden uit een onzichtbare mond, werden levend en kwamen op mij af. Zij draaiden en wendden zich voor mijn ogen als bontgeklede slavinnen, zonken dan in de grond of verdwenen als glanzende nevel in de lucht om plaats te maken voor de volgende. Elk hoopte even, dat ik op haar de keus zou laten vallen en af zou zien van wie na haar kwamen.

Velen waren er bij die pronkend als pauwen voortstapten in glinsterende gewaden, en hun schreden waren langzaam en afgemeten.

Velen als koninginnen, maar verouderd en afgeleefd met geverfde oogleden – een wellustige trek om de mond en de rimpels bedekt met afstotelijke schmink.

Ik keek langs hen heen naar degenen die na hen kwamen en mijn blik gleed over lange stoeten grauwe gestalten met gezichten zo alledaags en uitdrukkingloos, dat het onmogelijk scheen ze in het geheugen te prenten.

Dan kwamen ze met een vrouw aangesleurd, die spiernaakt was en reusachtig als een bronzen kolossus.

Een seconde lang bleef de vrouw voor mij staan en boog zich tot mij neer.

Haar wimpers waren zo lang als mijn gehele lichaam en zij wees zwijgend op de pols van haar linkerhand.

Die klopte als een aardbeving en ik voelde dat het leven van een gehele wereld in haar was.

Uit de verte kwam een stoet corybanten aanrazen.

Een man en een vrouw hielden elkaar omklemd. Ik zag hen van verre aankomen en het gedruis van de stoet kwam steeds dichterbij. Nu hoorde ik het galmende gezang van de uitzinnigen vlak bij mij en mijn ogen zochten het ineengestrongelde paar.

Dat had zich echter in een enkele gestalte veranderd en zat, half man half vrouw – een hermafrodiet – op een troon van parelmoer. En de kroon van de hermafrodiet eindigde in een rood schild; daarin had de worm der vernietiging geheimzinnige runen geknaagd.

In een stofwolk kwam haastig een kudde kleine, blinde schapen aangetrippeld: de levende fourage die de gigantische hermafrodiet met zich meevoerde om zijn corybantenschaar in leven te houden. Soms waren er onder de gestalten die uit de onzichtbare mond stroomden, ook enkelen die uit het graf kwamen – met doeken voor hun gezicht. En als ze voor me bleven staan, lieten zij plotseling hun bedekking vallen en staarden met roofdierogen hongerig naar mijn hart, zo dat een ijzige schrik door mijn brein voer en mijn bloed werd teruggestuwd als een stroom waarin rotsblokken uit de hemel zijn neergevallen – plotseling en midden in zijn bedding.

Een vrouw zweefde langs mij heen. Ik zag haar gelaat niet, zij wendde het af, en zij droeg een mantel van stromende tranen.

Stoeten gemaskerden dansten voorbij, lachten en bekommerden zich niet om mij.

Alleen een Pierrot ziet peinzend naar mij om en keert terug.

Hij stelt zich tegenover mij op en kijkt in mijn gezicht, als was dat een spiegel.

Hij maakt zulke zonderlinge grimassen, zwaait zijn opgeheven armen nu eens aarzelend, dan weer bliksemsnel, dat een

spookachtige drang zich van mij meester maakt hem na te doen, met de ogen te knippen net als hij, met de schouders te schokken en de mondhoeken te vertrekken.

Dan duwen ongeduldig opdringende gestalten, die allen mijn aandacht willen trekken, hem opzij.

Maar geen van deze wezens is blijvend.

Zij verglijden als parels aan een zijden snoer geregen, afzonderlijke tonen van een enkele melodie, die uit de onzichtbare mond stromen.

Dat was geen boek meer, dat tot mij sprak. Dat was een stem. Een stem, die iets van mij wilde, wat ik niet begreep, hoe ik mijn hersens ook pijnigde. Die mij kwelde met brandende, onbegrijpelijke vragen.

De stem echter die deze zichtbare woorden sprak, was doods en zonder weerklank.

Elk geluid dat in de wereld van het heden weerklinkt, heeft vele echo's, zoals elk ding een grote schaduw en vele kleine schaduwen heeft, maar deze stem had geen echo's meer – die zijn reeds lang, lang geleden verwaaid en verklonken – En tot het einde toe had ik het boek gelezen en hield het nog in de handen.

Toen had ik het gevoel of ik zoekend in mijn brein had gebladerd en niet in een boek!

Alles wat de stem mij gezegd had, had ik, terwijl ik leefde, in mij om gedragen, het was alleen verborgen geweest en vergeten en had zich voor mijn denken verscholen gehouden tot op de huidige dag.

Ik keek op.

Waar was de man, die mij het boek gebracht had?

Weggegaan? Zal hij het komen halen als het klaar is?

Of moest ik het hem brengen?

Maar ik kon mij niet herinneren, dat hij gezegd had, waar hij woonde. Ik wilde zijn verschijning in mijn herinnering terugroepen, maar slaagde er niet in.

Hoe was hij toch gekleed geweest? Was hij oud, was hij jong?

En welke kleur hadden zijn haar en zijn baard gehad?

Niets, helemaal niets meer kon ik me voor de geest halen. – Alle beelden die ik mij van hem vormde ontglipten mij, nog voor ik ze in mijn geest tot een geheel kon samenvoegen.

Ik sloot mijn ogen en drukte mijn hand op mijn oogleden om toch maar een spoor van zijn beeltenis te kunnen achterhalen.

Niets, niets.

Ik ging midden in de kamer staan en keek naar de deur, zoals ik daarstraks gedaan had toen hij gekomen was – en stelde mij voor: nu gaat hij de hoek om, nu loopt hij over de tegelvloer, leest mijn naambordje «Athanasius Pernath» en nu treedt hij binnen.

Vergeefs.

Niet het geringste spoor van een herinnering, hoe zijn gestalte er had uitgezien, wilde in mij ontwaken.

Ik zag het boek op tafel liggen en trachtte mij de hand er bij voor de geest te halen, die het uit de zak gehaald en mij gegeven had. Niet eens, of ze een handschoen had gedragen, of ze onbedekt was geweest, jong of rimpelig, met ringen getooid of niet, kon ik me te binnen brengen.

Toen kreeg ik een zonderlinge inval.

Het was als een ingeving, waaraan men geen weerstand mag bieden. Ik trok mijn jas aan, zette mijn hoed op en ging de gang op en de trappen af. Dan keerde ik langzaam weer terug naar mijn kamer.

Langzaam, heel langzaam, net als hij, toen hij gekomen was. En toen ik de deur opende, zag ik dat mijn kamer vol schemering was. Was het dan niet nog volop dag geweest toen ik zoëven uitging? Hoe lang moest ik dan in gedachten verdiept zijn geweest, dat ik niet gemerkt had, hoe laat het was!

En ik trachtte de onbekende in gang en gelaatstrekken te imiteren, terwijl ik me die toch helemaal niet herinneren kon.

Hoe zou ik er ook in kunnen slagen hem na te bootsen, terwijl ik geen enkel houvast meer had, hoe hij er wel had uitgezien! Maar het liep heel anders. Heel anders dan ik dacht.

In mijn huid, mijn spieren, mijn lichaam keerde plotseling de herinnering terug, zonder dat zij het aan mijn brein verraadden. Zij maakten bewegingen die ik niet wenste en niet van plan was.

Alsof mijn ledematen mij niet meer toebehoorden!

Opeens toen ik een paar stappen in de kamer deed was mijn gang aarzelend en vreemd geworden.

Dat is de gang van iemand, die voortdurend op het punt staat voorover te vallen, zei ik bij mezelf.

Ja, ja, ja, zo was zijn gang.

Heel duidelijk wist ik: zo liep hij.

Ik droeg een vreemd baardeloos gezicht met uitstekende jukbeenderen en keek uit schuinstaande ogen.

Ik voelde het en kon toch mezelf niet zien.

Dat is mijn eigen gezicht niet, wilde ik vol ontzetting uitschreeuwen, wilde het betasten, maar mijn hand gaf geen gehoor aan mijn wil, daalde af in de zak en haalde een boek tevoorschijn.

Precies zo als hij het daarstraks gedaan had –.

Dan zit ik plotseling weer zonder hoed, zonder jas aan tafel en ben ik. Ik, ik.

Athanasius Pernath.

Afgrijzen en ontzetting doorhuiverden mij, mijn hart ging zo te keer dat het bijna uit elkaar sprong en ik kreeg het gevoel: spookvingers die zopas nog in mijn brein hebben rondgewoeld, hebben mij losgelaten.

Nog voelde ik in mijn achterhoofd de koude indrukken van hun aanraking.

Nu wist ik, hoe de vreemdeling was en ik had hem weer in mij kunnen voelen – ieder ogenblik – als ik gewild had; maar mij zijn beeld voor de geest halen, zodat ik het oog in oog voor mij zou zien – dat kon ik nog steeds niet en zal het ook nooit kunnen.

Hij is als een negatief, een onzichtbare gietvorm begreep ik, waarvan ik de lijnen niet kan vasthouden – waarin ik zelf moet kruipen als ik mij haar vorm en uitdrukking in mijn eigen ik bewust wil worden.

In de la van mijn tafel lag een ijzeren cassette; hierin wilde ik het boek wegsluiten en pas, als mijn geest niet langer door ziekte was aangetast, wilde ik het weer tevoorschijn halen en het herstel van de gebroken initiaal ter hand nemen.

En ik nam het boek van de tafel op.

Toen had ik het gevoel dat ik het helemaal niet beetgepakt had; ik greep de cassette beet: datzelfde gevoel. Alsof de tastzin een lange weg vol diepe duisternis moest afleggen voor zij in mijn bewustzijn uitmondde, alsof de dingen door een jarenlange tijdspanne van mij verwijderd waren en tot een verleden behoorden, dat reeds lang aan mij voorbij was getrokken!

De stem, die op zoek naar mij in de duisternis rondwaart, om mij met de spekgladde steen te kwellen, is zonder mij te zien langs mij heen gegaan. En ik weet, dat zij uit het rijk van de slaap afkomstig is. Maar wat ik beleefd heb, was werkelijk leven – daarom kon ze mij niet zien en zoekt mij vergeefs, voel ik.

Praag

Naast mij stond de student Charousek met de kraag van zijn dunne, versleten overjas opgezet, en ik hoorde hoe hij klappertandde van de koude.

Hij zal nog doodziek worden in deze tochtige, ijsskoude poort, zei ik tot mezelf en nodigde hem uit mee naar mijn huis aan de overkant te gaan.

Hij sloeg de uitnodiging echter af.

«Dank u, meester Pernath,» mompelde hij huiverend, «tot mijn spijt heb ik niet zo veel tijd over; ik moet haastig naar de stad. – Bovendien zouden we tot op ons hemd nat worden als we nu de straat op zouden gaan – na een paar passen al. De stortregen wordt er niet minder op!» De watervlagen veegden over de daken en liepen als een tranenvloed langs de gezichten van de huizen naar beneden. Als ik mijn hoofd iets naar voren boog, kon ik mijn venster daarboven op de vierde verdieping zien, dat er, overspoeld door de regen, uitzag alsof zijn ruiten losgeweekt waren – ondoorzichtig en bobbelig geworden als vislijm.

Een gele modderbeek stroomde door de straat en de poort vulde zich met voorbijgangers die allen wilden wachten tot het noodweer wat minder werd.

«Daar drijft een bruidsboeket,» zei Charousek plotseling en wees op een ruiker verwelkte mirten, die in het modderwater voorbij kwam drijven.

Iemand achter ons moest daarover hardop lachen.

Toen ik mij omdraaide zag ik, dat het een deftig geklede oude heer met wit haar en een opgeblazen paddengezicht was geweest.

Charousek keek eveneens even om en mopperde wat binnensmonds. Iets onaangenaams ging van de oude man uit – ik wendde mijn aandacht van hem af en bekeek de vale huizen voor mij, die als mistroostige, oude dieren in de regen bijeen hokten.

Hoe onguur en vervallen zagen ze er allemaal uit.

Ordeloos neergezet stonden ze daar als onkruid dat uit de grond opschiet.

Tegen een lage muur van gele steen, het restant dat nog overeind stond van een voormalig langgerekt gebouw, heeft men ze aangebouwd – twee, drie eeuwen geleden, net zoals het uitkwam, zonder rekening te houden met de overige. Daar een half scheefhoekig huis en terugwijkend front – een ander ernaast, dat uitspringt als een hoektand.

Onder de sombere lucht leken zij te slapen en men merkte niets van het arglistige boosaardige leven dat soms van hen uitstraalt, als de nevel der herfstavonden in de stegen hangt en het even, nauwelijks merkbaar vertrekken van hun gezichten helpt verbergen.

Gedurende de mensenleeftijd dat ik hier woon, heeft de indruk die ik maar niet kan kwijtraken bij mij postgevat, dat er bepaalde uren 's nachts en bij het eerste morgenschemeren voor hen bestaan, waarop zij, tot leven gekomen, een geluidloos, geheimzinnig overleg plegen. En vaak vaart er een zwak beven door hun muren, dat zich niet laat verklaren, geluiden lopen over de daken en vallen door de regenpijpen naar beneden – en onze afgestompte zintuigen gaan er achteloos aan voorbij, zonder naar de oorzaak te vragen.

Vaak droomde ik, dat ik het spookachtige doen en laten van deze huizen bespiedde en met angstige verbazing merkte, dat zij de heimelijke, ware heersers van de steeg waren, dat zij in staat waren zich van hun leven en voelen te ontdoen en het weer tot zich te trekken – dat zij het overdag voor de bewoners die hier huizen verborgen hielden, om het de nacht daarop met woekerrente terug te eisen.

En als ik de zonderlinge mensen die erin wonen, als schim-

men, als wezens – niet uit moeders geboren –, die in hun denken en handelen een willekeurig samenstel van onderdelen lijken, aan mij voorbij laat trekken, dan ben ik meer dan ooit geneigd te geloven, dat zulke dromen duistere waarheden bevatten, die in wakende toestand nog slechts als indrukken van kleurige sprookjes in mijn ziel blijven nagloeien.

Dan ontwaakt weer in mij op geheimzinnige wijze de sage van de spookachtige golem, de kunstmatige mens, die een in de Kabbala bedreven rabbijn eens hier in het getto uit de elementen vormde en tot een gedachtenloos automatisch leven wekte door een magisch sleutelwoord achter zijn tanden te schuiven.

En evenals die golem tot een lemen beeld verstarde in dezelfde seconde, dat de geheime, levenwekkende syllabe uit zijn mond werd genomen, moesten ook deze *mensen*, naar mij scheen, ogenblikkelijk ontziend neerstorten, als men een nietig begrip, een bijkomstige neiging, misschien een doelloze gewoonte bij de een, een dof wachten op iets vaags en onbepaalds bij de ander, in hun brein zou uitdoven.

Wat betekent trouwens dat voortdurende, angstaanjagende loeren van deze schepsels!

Nooit ziet men hen werken, deze mensen, en toch zijn zij vroeg, bij het eerste morgenlicht wakker en wachten met ingehouden adem – als op een slachtoffer, dat toch nooit komt. En als het eens werkelijk de schijn heeft, dat iemand binnen hun bereik komt, de een of andere weerloze figuur door wie zij zich zouden kunnen verrijken, bevangt hen plotseling een verlamme angst, die hen naar hun schuilhoeken terugjaagt en sidderend van al hun voornemens doet afzien.

«Decadente, tandeloze roofdieren, aan wie hun kracht en hun wapen is ontnomen,» zei Charousek aarzelend en keek mij aan.

Hoe kon hij weten, waaraan ik dacht?

Zo heftig laat men soms zijn gedachten opvlammen, dat zij in staat zijn als wegsplattende vonken op het brein van degene die naast je staat over te springen, voelde ik.

«...Waar zouden ze toch van leven?» zei ik na een poos.

«Leven? Waarvan ze leven? Menigeen van hen is miljonair!»
Ik keek Charousek aan.

Wat kon hij daarmee bedoelen! De student echter zweeg en keek naar de wolken.

Een ogenblik lang had het gemurmel van stemmen in de poort opgehouden en hoorde men slechts het ruisen van de regen.

Wat wil hij toch daarmee zeggen:

«Menigeen van hen is miljonair?» Weer was het of Charousek mijn gedachten geraden had.

Hij wees naar de uitdragerswinkel naast ons, waar het water, bruinrood van het roest in snelle gutsen langsspoelde.

«Aaron Wassertrum! Hij is bijvoorbeeld miljonair – bijna een derde van de jodenwijk is van hem. Weet u dat dan niet, mijnheer Pernath?!» De adem stakte letterlijk in mijn keel.

«Aaron Wassertrum! De uitdrager Aaron Wassertrum miljonair?!»

«O, ik ken hem heel goed,» ging Charousek verbeteren en als had hij er slechts op gewacht dat ik hem uithoorde, voort. «Ik kende ook zijn zoon, dokter Wassory. Hebt u nooit van hem gehoord? Van dokter Wassory, de – beroemde – oogarts? – Nog een jaar geleden heeft de gehele stad vol enthousiasme over hem gesproken – over de grote... geleerde. Niemand wist toen, dat hij zijn naam had afgelegd en vroeger Wassertrum geheten had. – Hij nam graag het air aan van de teruggetrokken man van de wetenschap en als het gesprek wel eens over afkomst ging, gaf hij bescheiden en vol ontroering met een half woord te verstaan, dat zijn vader nog uit het getto afkomstig was – zich uit de nederigste omstandigheden met allerlei verdriet en onuitsprekelijke zorgen omhoog had moeten werken.

Ja! Met zorgen en verdriet!

Wiens verdriet en onuitsprekelijke zorgen echter en met welke middelen, dat heeft hij er niet bij gezegd! Ik echter weet, hoe die zaak met het getto zit!» Charousek greep mijn arm en schudde hem heftig.

«Meester Pernath, ik ben zo arm, dat ik het zelf nauwelijks meer begrijp; ik moet halfnaakt lopen als een vagebond, zie maar zelf, en ik ben toch student in de medicijnen – ik ben toch een ontwikkeld mens!»

Hij trok zijn overjas open en ik zag tot mijn ontzetting, dat hij geen hemd of jasje aanhad en zijn overjas op het naakte lijf droeg.

«En zo arm was ik reeds, toen ik dit monster, deze almachtige, gerespecteerde dokter Wassory ten val bracht – en ook nu nog vermoedt niemand dat ik de eigenlijke bewerker daarvan was.

In de stad meent men, dat het een zekere dokter Savioli geweest is, die zijn praktijken aan het licht heeft gebracht en hem vervolgens tot zelfmoord gedreven heeft. – Dokter Savioli was alleen maar mijn werktuig! zeg ik u. Ik alleen heb het plan bedacht en het materiaal verzameld, de bewijzen geleverd en zacht en onmerkbaar steen voor steen in het bouwsel van dokter Wassory losgewerkt, tot de toestand bereikt was, waarop geen geld ter wereld, geen list van het getto meer in staat zouden zijn geweest, de ineenstorting, waarvoor nog slechts een onmerkbaar stoot nodig was, af te wenden.

Weet u, zoals – zoals men schaak speelt.

Precies zoals men schaak speelt.

En niemand weet dat ik het was!

De uitdrager Aaron Wassertrum zal wel vaak niet kunnen slapen door het vreselijk vermoeden, dat iemand, die hij niet kent, die... altijd in zijn nabijheid is en die hij toch niet grijpen kan – een ander dan dokter Savioli – de hand in het spel moet hebben gehad. Hoewel Wassertrum een van diegenen is, wiens ogen door de muren heen kunnen zien, begrijpt hij toch niet, dat er hersenen bestaan die in staat zijn te berekenen hoe men met lange onzichtbare, vergiftigde naalden door zulke muren heen kan steken, door steenblokken, goud en edelstenen heen, om de verborgen levensader te treffen.» En Charousek sloeg zich op het voorhoofd en lachte wild.

«Aaron Wassertrum zal het spoedig merken; precies op de dag dat hij dokter Savioli naar de keel wil vliegen! Precies op dezelfde dag! Ook deze partij schaak heb ik tot op de laatste zet berekend. Ditmaal zal het een koning-raadsheergambiet zijn. Daarin is geen enkele zet tot op het bittere einde, waarop ik niet een fatale tegenzet weet. Wie zich met een dergelijk koning-raadsheergambiet inlaat, die hangt in de lucht, zeg ik u, als een hulpeloze marionet aan dunne draden – draden, waar ik aan trek – hoort u dat goed, waar *ik* aan trek, en met diens vrije wil is het gedaan.» De student sprak alsof hij koorts had, en ik staarde hem ontzet aan.

«Wat hebben Wassertrum en zijn zoon u dan aangedaan, dat u zo van haat bent vervuld?» Charousek maakte een heftige afwerende beweging.

«Dat doet er niet toe – vraag liever wat dokter Wassory zijn nek heeft gebroken! – Of wilt u dat we een andere keer daarover spreken? De regen is minder geworden. Misschien wilt u naar huis gaan?» Hij liet zijn stem dalen, als iemand die plotseling heel kalm wordt.

Ik schudde het hoofd.

«Hebt u ooit gehoord, hoe men tegenwoordig de groene staar geneest? – Niet? – Dan moet ik u dat duidelijk maken, opdat u alles goed begrijpt, meester Pernath! Luister: de ‘groene staar’ is een kwaadaardige ziekte van het inwendige van het oog, die met blindheid eindigt en er bestaat slechts één middel, om het voortschrijden van de kwaal een halt toe te roepen, namelijk de zogenaamde iridectomie, die hieruit bestaat dat men uit het regenboogvlies van het oog een wigvormig stukje verwijdert.

De onvermijdelijke gevolgen daarvan zijn wel gruwelijke verblindingsverschijnselen, die het gehele leven voortduren; het proces van het blindworden echter is meestal tot staan gebracht.

De diagnose van de groene staar heeft echter een speciale bijzonderheid.

Er zijn namelijk perioden, vooral in het begin van de ziekte, waarin de duidelijkste symptomen schijnbaar geheel achter-

wege blijven en in zulke gevallen kan de arts, hoewel hij geen spoor van een aandoening vinden kan, toch nooit met zekerheid zeggen, dat zijn voorganger die een andere mening toegedaan was, zich noodzakelijkerwijze vergist moet hebben. Als echter eenmaal de iridectomie waarover ik heb gesproken, die natuurlijk op een gezond oog even goed als op een ziek oog toegepast kan worden, heeft plaatsgevonden, dan kan men onmogelijk meer constateren, of zich vroeger werkelijk groene staar voorgedaan heeft of niet. En op deze en nog andere omstandigheden had dokter Wassory een afschuwelijk plan gebouwd.

Ontelbare malen – vooral bij vrouwen – constateerde hij groene staar, wanneer zich onschuldige stoornissen van het gezichtsvermogen voordeden, alleen om tot een operatie te kunnen overgaan die hem geen moeite kostte en veel geld opleverde. Dan pas had hij volkomen weerlozen in zijn macht, dan was voor het uitplunderen geen spoor van moed meer nodig! Ziet u, meester Pernath, hier was het gedegeneerde roofdier in zodanige levensomstandigheden verplaatst, dat het ook zonder wapen en kracht zijn slachtoffer kon verscheuren.

Zonder iets op het spel te zetten! – Begrijpt u? Zonder ook maar het geringste te hoeven wagen! Door een menigte onbeduidende publicaties in vakbladen had dokter Wassory zich de roep van een uitstekende specialist weten te verwerven en zelfs zijn collega's die veel te argeloos en te fatsoenlijk waren om hem te doorzien, zand in de ogen kunnen strooien.

Een stroom van patiënten, die allen bij hem hulp zochten, was het natuurlijke gevolg. Als nu iemand met onbetekenende gezichtsstoornissen bij hem kwam en zich liet onderzoeken, dan ging dokter Wassory dadelijk met een geslepen stelselmatigheid te werk. Hij begon met de gebruikelijke ondervraging van de patiënt, noteerde echter handig, om later in ieder geval gedekt te zijn, slechts die antwoorden, die een interpretatie van groene staar mogelijk maakten.

En voorzichtig peilde hij, of er niet reeds eerder een diagnose was gesteld. In de loop van het gesprek liet hij zich ontvallen, dat

er uit het buitenland een dringend beroep inzake belangrijke wetenschappelijke beslissingen op hem was gedaan en dat hij daarom morgen op reis moest. Bij het oogspiegelen met elektrische lichtstralen, die hij dan uitvoerde, veroorzaakte hij met opzet de patiënt zoveel mogelijk pijn.

Alles met opzet! Alles met opzet! Als het onderzoek afgelopen was en de gebruikelijke angstige vraag van de patiënt, of reden tot ongerustheid aanwezig was, gevolgd was, deed dokter Wassory zijn eerste zet. Hij zette zich tegenover de patiënt, liet een minuut verlopen en sprak dan afgemeten en met sonore stem de zin:

‘Blind worden aan beide ogen is reeds in de zeer nabije toekomst vrijwel onvermijdelijk!’

De scène die daar uit de aard der zaak op volgde was ontzettend. Vaak vielen de mensen flauw, weenden en schreeuwden en wierpen zich in heftige vertwijfeling op de grond. Het licht van de ogen verliezen betekent alles verliezen. En wanneer het wederom gebruikelijke ogenblik optrad, waarop het arme slachtoffer de knieën van dokter Wassory omklemde en smeekte of er dan op de hele aarde geen hulp meer was, dan deed het monster de tweede zet en veranderde zich in die – God, die hulp kon brengen!

Alles, alles op deze wereld is een schaakspel, meester Pernath!

Een spoedoperatie, zei dokter Wassory dan nadenkend, zou het enige zijn wat misschien redding zou kunnen brengen en met een ontstuimige gretige ijdelheid, die hem plotseling beving gaf hij zich met een vloed van woorden aan een uitvoerige beschrijving over van allerlei gevallen, die alle met het onderhavige een bijzonder grote overeenkomst vertoonden hadden – hoe ontelbare patiënten aan hem alleen het behoud van het licht van hun ogen te danken hadden en meer van dergelijke verhalen.

Hij zwelgde letterlijk in het gevoel voor een soort hoger wezen gehouden te worden in wiens handen het wel en wee van zijn medemensen gelegd is.

Het hulpeloze slachtoffer echter zat, het hart vervuld van brandende vragen, gebroken voor hem, het angstzweet op het voorhoofd, en durfde hem niet eens in de rede te vallen uit vrees: hem – de enige die nog hulp kon brengen – kwaad te maken. En met de woorden dat hij helaas pas over enige maanden, als hij van zijn reis was teruggekeerd, tot de operatie kon overgaan, besloot dokter Wassory zijn toespraak.

Hopelijk – men moest in dergelijke gevallen altijd het beste ervan hopen – was het dan nog niet te laat, zei hij. Natuurlijk sprongen de patiënten dan vol ontzetting op, verklaarden dat zij onder geen enkele omstandigheid ook maar een dag langer wilden wachten en vroegen smekend advies wie van de andere oogartsen in de stad in dat geval nog als oogchirurg in aanmerking kon komen.

Dan was het ogenblik gekomen, waarop dokter Wassory de beslissende slag toebracht. Hij liep in diep nadenken verzonken heen en weer, trok een bedenkelijk gezicht en fluisterde tenslotte bezorgd, dat een ingreep door een *andere* arts helaas nog een oogspiegeling met elektrisch licht noodzakelijk maakte en dat moest – de patiënt wist immers zelf hoe pijnlijk dat was – wegens de verblindende stralen een bijna fatale uitwerking hebben.

Een andere arts moest dus – geheel afgezien van het feit, dat bij velen van hen juist in de iridectomie de nodige ervaring ontbrak – ook omdat hij weer opnieuw een onderzoek moest instellen, pas na verloop van een tamelijk lange tijd, tot zich de gezichtszenuwen weer hersteld hadden, tot een chirurgische ingreep overgaan.» Charousek balde de vuisten.

«Dat noemen wij met een schaakterm ‘dwangzet’, beste meester Pernath! – Wat verder volgde, was wederom een dwangzet – de ene gedwongen zet na de andere.

Half waanzinnig van vertwijfeling bezwoer nu de patiënt dokter Wassory of hij toch medelijden wilde hebben, zijn reis slechts een dag uitstellen en de operatie zelf uitvoeren. – Het ging toch om erger dan een snelle dood, de afgrijpselijke, folte-

rende angst ieder ogenblik blind te moeten worden, was immers het vreselijkste wat er bestaan kon.

En hoe meer het monster zich verzette en klaagde dat een uitstel van zijn reis hem onafzienbaar nadeel kon berokkenen, des te hogere sommen boden de patiënten uit eigen beweging.

Leek de som dokter Wassory eindelijk hoog genoeg dan gaf hij toe en bracht reeds op dezelfde dag, nog voor een toeval zijn plan kon doorkruisen, de armzalige aan beide gezonde ogen onherstelbare schade toe, dit voortdurend gevoel van blind worden, dat het leven tot een niet aflatende kwelling moest maken, maar die de sporen van de schurkenstreek voorgoed uitwiste.

Door zulke operaties aan gezonde ogen vermeerderde dokter Wassory niet alleen zijn roem en zijn naam als onvergelijkelijk knap arts, aan wie het nog telkens gelukt was het dreigende gezichtsverlies te stuiten, hij bevredigde tegelijkertijd zijn mate-loze geldzucht en vierde zijn ijdelheid bot als de argeloze, naar lichaam en vermogen benadeelde slachtoffers, tot hem opzagen als hun helper en hem als redder prezen.

Alleen iemand die met alle vezels in het getto en zijn talloze onopvallende maar onoverwinnelijke hulpbronnen wortelde en van kinds af aan geleerd had op de loer te liggen als een spin, die iedereen in de stad kende en tot in de kleinste bijzonderheden ieders relaties en financiële omstandigheden raadde en doorzag – slechts zo iemand, ‘een halfhelderziende’ zou men hem bijna willen noemen – kon jarenlang dergelijke monsterachtige praktijken uitoefenen.

En als ik er niet geweest was, dan zou hij tot op heden zijn bedrijfvoortzetten en zou dat tot op hoge leeftijd gedaan hebben, om tenslotte als eerwaardig patriarch in de kring van zijn dierbaren, hoog geëerd, een lichtend voorbeeld voor komende geslachten, zijn levensavond te genieten tot – tot het grote kreperen ook aan hem voltrokken zou zijn.

Ik echter ben eveneens in het getto opgegroeid en ook mijn bloed is van die atmosfeer van duivelse listigheid verzadigd en

zo was ik in staat hem ten val te brengen – zoals de onzichtbaren iemand ten val brengen, zoals een bliksemstraal uit een heldere hemel inslaat.

Dokter Savioli, een jonge Duitse arts, kreeg de verdienste van de ontmaskering – hem schoof ik naar voren en stapelde de bewijzen op tot de dag aanbrak, waarop de officier van justitie zijn hand naar dokter Wassory uitstreekte. Toen beging het ondiep zelfmoord! – Gezegend zij het ogenblik.

Alsof mijn dubbelganger naast hem had gestaan en zijn hand bestuurd had, benam hij zich het leven met behulp van juist die ampul amylnitriet die ik met opzet in zijn spreekkamer had laten staan bij de gelegenheid waarop ik zelf hem eens verleid had ook bij mij de valse diagnose van groene staar te stellen – met opzet en met de vurige wens dat het dit amylnitriet zou mogen zijn, dat hem de laatste stoot zou geven.

Hij is door een beroerte getroffen, luidde het in de stad. Amylnitriet doodt bij inademing als een beroerte. Maar de waarheid bleef niet langer verborgen.»

Charousek staarde plotseling als wezenloos, alsof hij in een diep probleem verzonken was voor zich uit, dan schokte hij met zijn schouders in de richting waar de uitdragerswinkel van Aaron Wassertrum lag.

«Nu is hij helemaal alleen,» mompelde hij, «helemaal alleen met zijn hebzucht en – en – en – met zijn wassen pop!»

Het hart klopte mij in de keel. Ik zag Charousek vol ontzetting aan. Was hij waanzinnig? Het moesten koortsfantasieën zijn die hem deze dingen deden verzinnen. Stellig, stellig! Hij heeft alles verzonnen, gedroomd. Het kan niet waar zijn, wat hij daar voor afgrijselijks over de oogarts heeft verteld. Hij is teringlijder en de koortsen van de dood wervelen in zijn brein rond. En ik wilde hem met een paar schertsende woorden geruststellen, zijn gedachten in een aangename richting leiden.

Danschoot, nog eer ik de woorden kon vinden, als een bliksem-

straal het gezicht van Wassertrum met de gespleten bovenlip door mijn herinnering, zoals het destijds in mijn kamer met ronde vis-senogen door de opengerukte deur naar binnen gekeken had.

Dokter Savioli! Dokter Savioli! – ja – ja, zo was ook de naam van de jonge man geweest, die mij de marionettenspeler Zwakh fluisterend had toevertrouwd als die van de deftige heer, die van hem het atelier ondergehuurd had.

Dokter Savioli! – Als een kreet rees het in mijn innerlijk op.

Een reeks nevelachtige beelden trok door mijn geest, gedreven door afschrikwekkende vermoedens, die mij bestormden. Ik wilde Charousek vragen stellen, hem vol angst alles vertellen wat ik destijds beleefd had, toen zag ik dat een hevige hoestaanval zich van hem meester had gemaakt die hem bijna omver wierp. Ik kon alleen nog onderscheiden, hoe hij, moeizaam met de handen langs de muur steunzoekend naar buiten in de regen stapte en mij een vluchtige groet toeknikte.

Ja, ja, hij heeft gelijk, hij sprak niet in een koortsaanval, voelde ik, het onvatbare spook van de misdaad is het, dat dag en nacht door deze stegen sluipt en zich tracht te verpersoonlijken. Het zweeft in de lucht en wij zien het niet.

Plotseling slaat het neer in een mensenziel, wij vermoeden het niet – dan hier, dan daar, en voor wij het kunnen grijpen is het amorf geworden en alles reeds lang voorbij. En alleen nog duistere woorden over een ontzettend gebeuren bereiken ons.

Opeens begreep ik deze raadselachtige schepsels die om mij heen woonden in hun diepste wezen: zij drijven willoos door het bestaan, door een onzichtbare magnetische stroom tot leven gewekt – zoals daarnet het bruidsboeket in de smerige modder voorbijdreef.

Ik had het gevoel dat alle huizen met geslepen gezichten vol onzeggbare kwaadaardigheid op mij neerstaarden – de poorten: opengereten zwarte mullen, waaruit de tongen weggerot waren, gapende monden die ieder ogenblik een schrille kreet konden uitstoten, zo schril en vol haat dat het ons tot in de grond van ons hart moest ontstellen.

Wat had de student tot slot nog over de uitdrager gezegd?

– Ik prevelde mezelf zijn woorden voor: – Aaron Wassertrum zou nu alleen zijn met zijn hebzucht en – – zijn wassen pop. Wat kan hij nu met de wassen pop bedoeld hebben?

Het moet een vergelijking geweest zijn, stelde ik mezelf gerust – een van die aan zijn ziekelijke fantasie ontsproten vergelijkingen, waarmee hij je pleegt te overvallen, die je niet begrijpt en die je wanneer ze later onverwacht zichtbaar worden zo hevig angst kunnen aanjagen als voorwerpen van een ongewone vorm, waarop plotseling een helle lichtstraal valt.

Ik haalde diep adem om tot rust te komen en de vreselijke indruk die Charouseks verhaal bij mij gewekt had, af te schudden. Ik bekeek de mensen die met mij in het portiek wachtten met meer aandacht: naast mij stond nu de dikke oude man. Dezelfde die straks zo weerzinwekkend gelachen had. Hij droeg een zwarte overjas en handschoenen en staarde met uitpuilende ogen strak naar de poort van het huis aan de overkant. Zijn gladgeschoren gezicht met de brede gemene trekken vertrok zich van opwinding. Onwillekeurig volgde ik zijn bliken en merkte dat zij als betoverd aan de roodharige Rosina hingen, die ginds aan de andere kant van de steeg stond, haar eeuwige lachje om de mond.

De oude heer deed zijn best haar tekens te geven en ik zag dat zij het wel wist, maar zich hield alsof ze het niet begreep. Eindelijk hield de oude heer het niet langer uit, waadde op zijn tenen naar de overkant en huppelde met belachelijke verende sprongetjes als een grote zware rubberbal over de plassen.

Men scheen hem te kennen, want ik hoorde allerlei opmerkingen vallen die daarop wezen. Een pooier achter mij, een rode gebreide das om de hals, met een blauwe soldatenmuts en een sigaret achter zijn oor maakte grijnzend toespelingen die ik niet kon volgen.

Ik begreep slechts, dat zij de oude heer in de jodenstad de «vrijmetselaar» noemden en in hun taal met deze bijnaam iemand wilden aanduiden, die zich aan halfvolwassen meisjes

pleegt te vergrijpen, maar door nauwe betrekkingen met de politie, voor straf is gevrijwaard.

Dan waren het gezicht van Rosina en de oude heer daar in het donker van het portiek verdwenen.